Sant Roc i el roc sagrat de la divinitat

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 30-12-2018

L'Institut Nova Història reprodueix en el seu web un article sobre Sant Roc que En Jordi Bilbeny va redactar i va introduir a la seva pàgina web personal el 15 d'agost del 2018.

Fa ja una bona colla d'anys que vaig publicar a l'Agenda d'Arenys de Mar dos articles sobre els orígens precristians de la festa de Sant Roc. El primer al núm. 93 de l'agost del 1997, intitulat «Algunes consideracions sobre la festa de Sant Roc», i el segon al núm. 128 de l'agost del 2000, amb el títol «Per què Sant Roc va acompanyat d'un gos?». Tots dos articles van aparèixer publicats com un de sol, ara ja anomenat «Sant Roc, la nafra i el gos», al web de l'Institut Nova Història, el 13 d'agost del 2013.

Entre les diverses raons que hi argüia per relacionar Sant Roc amb una antiga divinitat iniciàtica i psicopompa, hi havia el fet que anés acompanyat d'un gos, que tingués una nafra en un genoll, que es digués precisament «Roc», que ressuscités els empestats i que fos el patró dels antics enterramorts. Per això jo creia molt versemblant que Sant Roc, «per la raó etimològica del nom, ha de tenir una relació directa amb la roca o la cova de la resurrecció iniciàtica». I ara hi afegiria que, per raó d'aquesta mateixa resurrecció, el dia de Sant Roc, que s'escau el 16 d'agost, està íntimament relacionat amb l'Assumpció de la Mare de Déu, que és, precisament, el dia abans. És a dir, que sempre estem parlant de l'ànima i del seu viatge transcendent al Més Enllà i no pas de cap fet del món físic comptabilitzat a cap calendari.

Llavors, per descomptat, la llegenda que el faria un sant històric, nascut a Montpeller al segle XIII, i que aniria pel món en constant pelegrinatge, no és res més que un constructe modern per donar una pàtina de realitat catòlica i versemblança acadèmica seriosa a uns fets i uns temes espirituals, plenament mitològics, que travessen la nit dels temps i es perden en el més remot passat precristià.

En aquest sentit són especialment il·lustradores les paraules que escrivia En Juan García Atienza, parlant de Sant Roc, al seu Santoral Diabólico: «Ens trobem davant un dels sants més equívocs i misteriosos del santoral cristià; davant d'un autèntic mite a qui sembla que se li ha escamotejat la realitat palpable de la seva existència a fi de configurar una

imatge que, per poc que se l'analitzi, sorgeix plena de contradiccions i, sobretot, de sospites. Unes sospites que inclinen a contemplar la seva imatge com segurament l'Església no hauria volgut, i per les quals la seva vida fou segurament deformada fins a configurar un interrogant sense resposta».

Per això mateix, tots els intents de documentar el famós «vot de vila» que es diu que els arenyencs van fer per dedicar una festa a Sant Roc el 16 d'agost del 1607, en agraïment per haver-los deslliurat de la pesta, han estat infructuosos. Ho relleva En Bernat Salbanyà al seu llibre Sant Roc, vot abans de vila: «No es conserva en els arxius locals cap document, ni eclesiàstic ni civil, que testimoniï la constitució d'aquest vot de vila». Efectivament, si no hi ha «document oficial» és que potser el vot de vila és una mena d'argúcia política per donar contingut a una festa escampada arreu de l'antiga Marca Hispànica. Una festa –cal dir-ho– que també es relaciona fora d'Arenys amb l'ajut del sant per foragitar la pesta. Amb la qual cosa es fa encara més sospitós que mitja Espanya es posés d'acord al mateix dia per fer el mateix vot de vila.

De fet, els molts símbols i senyals que la iconografia i la llegenda del sant ens mostra són més que suficients per entendre que l'interrogant que suggeria l'Atienza té més respostes que les intuïdes i jo les mirava de mostrar i raonar als articles sobredits. I ara en voldria afegir un de nou: el nom. No he vist que ningú dediqués gaire atenció –per no dir gens– al fet que el nostre sant es digui precisament «Roc». Perquè a mi em sembla determinant. I encara: diria que és el deslloriga dor que ens permet llucar que som davant d'un culte precristià. El culte al roc o a la roca: casa, palau, temple i receptacle sagrat de la divinitat arcaica.

En Mircea Eliade, al Tratado de Historia de las Religiones, creu que, «en moltes àrees culturals, a les pedres se'ls suposa habitades pels avantpassats» i que «certes pedres representen o encarnen els déus». I, així mateix, En Maurice Leenhardt ha observat a les seves Notes d'Ethnologia Néo-Calédonienne que, entre els neocaledonis, «les pedres són l'esperit petrificat dels avantpassats». Jo crec que, ateses les restes neolítiques que preservem i les llegendes que les envolten, quelcom semblant s'havia d'haver donat arreu d'Europa. Raó per la qual l'Eliade hi insisteix: «No és tracta d'un "esperit petrificat", sinó d'una representació concreta, d'un "hàbitat" provisional o simbòlic d'aquest esperit». És a dir, que si les ànimes i els avantpassats difunts s'estatjaven a les roques, les roques en si mateixes esdevenien sagrades i llocs de culte per excel·lència. I podien alhora també considerar-se la personificació d'una divinitat.

No és ara el cas de fer un estudi exhaustiu d'aquests llocs sagrats relacionats amb les pedres i les roques, però sí de comentar que algunes ermites de Sant Roc han estat construïdes o bé d'alt d'una muntanya, com a Balmaseda i Portugalete al País Basc, que de vegades es torna penya-segat com a Amer; o bé directament dins d'una balma, com a Cabacés, al Priorat. I és aquí, a Cabacés, on podem adonar-nos del vincle directe entre el roc sagrat, Sant Roc i el culte arcaic que suposa construir una ermita dins d'una cova, al bell mig de la pedra nua.

Ermita de Sant Roc a Cabacés (el Priorat)

La darrera consideració continua sent precatòlica pel fet de ser prellatina: «roc» o «roca» és un terme relacionat directament amb el mot èuskar «arroka», que vol dir justament «roca». En Coromines, al Diccionari Etimològic, ho confirma de tot en tot, si bé no hi acaba de veure un origen concret: «D'origen sens dubte pre-romà, si bé de procedència incerta», subscriu. I hi torna: «L'origen últim de roca sembla ser un problema insoluble, que tothom emprèn amb aire desanimador. L'única cosa clara i evident és que el tipus ROCCA s'ha d'atribuir a una llengua pre-romana». I el que és més fort: creu que passaria «del gascó al basc arroka». El contrasentit no pot ser més gran, perquè, si el mot és prellatí, no pot passar d'una llengua neollatina, com tothom creu, al basc, que és l'única llengua preromana que conservem. Oimés si ja en euskara existeix un camp lèxic infinit marcat pels termes «har/ar», «harri/arri», «harro/arro», amb el significat de «pedra», que no procedeix de cap llengua neollatina. Si a tot plegat hi sumem que aquest mot èuskar, amb els diminutius «ka» i «ko», dóna el català «roca» i «roc», podem concloure que no hi ha cap misteri ni enigma lingüístic per entendre que el nostre «roc» o la nostra «roca» són el mateix i idèntic mot que l'«arroka» basc, perquè és dins d'aquesta llengua que es genera la paraula i hi pren sentit.

Per tant, tenim ja un mot «arro/ka» prellatí en una llengua prellatina com l'euskara. Veiem, a més a més, que aquest terme esdevé un mot de culte religiós creant paraules com «ara» –que és un sinònim d'altar– o «ermita». El trobem també a l'origen del nom del déu Hermes, que acompanya les ànimes dels difunts i neix d'una pedra. Tal com ressenya En Franz Mayr a la seva Mitología Occidental, «Hermes està emparentat lingüísticament amb erma (pedra). Tant el seu nom com la seva associació «pètria» ens condueixen al culte ancestral de la Pedra Santa». I si, per acabar, som conscients que el culte a les coves i a les pedres, esdevingudes posteriorment ermites i esglésies, amb les seves consegüents personificacions en déus, sants i herois, és també un culte precristià, és que Sant Roc no és res més que la concreció dins del santoral catòlic, d'una antic culte a un déu pagà, a una roca sagrada, a un roc sant. Igual que els menhirs, a l'entorn dels quals s'hi ballaven sardanes i balls rodons. Igual que el roc sant o Sant Roc, a llaor del qual

també ballem una dansa rodona: la Dansa d'Arenys.

Jordi Bilbeny

http://www.jordibilbeny.cat/2018/08/15/sant-roc-i-el-roc-sagrat-de-la-divinitat/